

Вивчено хімічний склад та властивості шламу виробництва кальцієвої селітри. Досліджена технологія його переробки на азотне добриво. Запропонована технологія отримання дешевого азотного добрива на основі відходу виробництва кальцієвої селітри – вологого кальційвмісного шламу, який що включає екструзію вихідного шламу та двоступеневу сушку з використанням як сушильного агента вихлопних газів агрегату виробництва нітратної кислоти після рекупераційної турбіни

Ключові слова: кальційвмісний шлам, склад, добриво, кальцієва селітра, екструзія, сушка, вегетаційні випробування

Изучен химический состав и свойства шлама производства кальциевой селитры. Исследована технология его переработки на азотное удобрение. Предложена технология получения дешевого азотного удобрения на основе отхода производства кальциевой селитры – влажного кальцийсодержащего шлама. Эта технология включает экструзию исходного шлама и двухступенчатую сушку с использованием как сушильного агента выхлопных газов агрегата производства азотной кислоты после рекуперационной турбины

Ключевые слова: кальцийсодержащий шлам, состав, удобрение, кальциевая селитра, экструзия, сушка, вегетационные испытания

ТЕХНОЛОГІЯ ОДЕРЖАННЯ АЗОТНОГО ДОБРИВА З КАЛЬЦІЙВМІСНОГО ВІДХОДУ ВИРОБНИЦТВА КАЛЬЦІЄВОЇ СЕЛІТРИ

С. В. Власян

Аспірант*

E-mail: Svetlana_08.08.87@mail.ru

А. Б. Шестозуб

Кандидат технічних наук, доцент*

E-mail: absh@ua.fm

М. Д. Волошин

Доктор технічних наук, професор*

E-mail: voloshin@ua.fm

*Кафедра хімічної технології

неорганічних речовин

Дніпродзержинський

державний технічний університет

вул. Дніпробудівська, 2,

м. Дніпродзержинськ, Україна, 51918

1. Вступ

Одним з найважливіших напрямків ресурсозберігаючої діяльності є використання відходів, раціональне застосування вторинних ресурсів, що дозволяє вирішувати цілий ряд економічних та екологічних проблем, включно, розширення сировинної бази промисловості, збільшення обсягу випуску продукції, зниження собівартості господарювання, запобігання забрудненню довкілля [1, 2].

2. Літературний огляд і постановка проблеми переробки вторинних ресурсів

До останнього часу процес відтворення вторинних ресурсів розглядався лише як доповнення загального процесу використання матеріальних ресурсів, в якості однієї з окремих характеристик цього процесу [3]. З цієї точки зору будь-який процес корисного застосування відходів безумовно є фактом раціонального використання загального ресурсного потенціалу, що призводить до економії повноцінної сировини і розширення сировинної бази. Разом з тим поняття раціонального використання вторинних ресурсів має включати й інший аспект: підвищення ефективності їх застосування (віддачі).

Наразі хімічна промисловість все ще утворює велику кількість відходів, що займають значні території. Тільки невелика їх частина є інертною відносно довкілля [4].

3. Мета і задачі дослідження

Одним з багатотоннажних кальційвмісних відходів є шлам виробництва кальцієвої селітри ПрАТ «Хімдивізіон» м. Дніпродзержинськ (Україна), що утворюється при фільтрації розчинів кальцієвої селітри (КС) [5] після нейтралізації вапняного молока нітратною кислотою, який заборонений для складування на відкритих сховищах, але містить цінні хімічні сполуки і елементи.

Його кількість за регламентом виробництва [6, 7] 144,2 кг/т 100-% $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$. За даними виробничих звітів за 2012 рік кількість шламу складає 86,3 кг/т готової продукції і коливається залежно від якості і походження сировинного негашеного вапна.

Для переробки цього шламу в дешеве кальційвмісне азотне добриво з лужним ефектом необхідно визначити фізико-хімічні властивості, хімічний склад як шламу, так і отриманого з нього добрива, розробити технологію його виробництва та оцінити агрохімічну ефективність.

4. Дослідження фізико-хімічних властивостей сировини та одержаного добрива

Зовнішньо шлам після фільтрування розчинів КС є однорідною гомогенною масою сіро-жовтого кольору, пастоподібного стану, без ознак розшарування і виділення води. рН його водної витяжки складає 8,5 - 9,5; насипна щільність 1,445÷1,550 кг/дм³ при «ручному» наповненні місткості.

Хімічний склад і деякі властивості зразків шламів, відібраних впродовж більше 10 місяців, за даними [7, 8] представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Хімічний склад і характеристики шламу

Показники	№ зразка шламу				
	Вологість, %	40,0	40,8	41,5	39,6
рН водного витягу	8,5	8,7	9,3	9,5	9,0
Насипна щільність, г/см ³	1,254	1,474	1,735	1,453	1,553
Активність по СаО і MgO, % на суху речовину	0,19	0,20	0,22	0,21	0,18
Вміст нітрату кальцію, % на суху речовину	63,5	65,9	83,5	75,4	81,7
Вміст зв'язаного азоту, % на суху речовину	10,8	11,3	14,3	12,9	14,0
Вміст водонерозчинного залишку, % на суху речовину	20,0	7,5	12,5	17,6	18,1
Вміст (у перерахунку на оксиди на суху речовину), %					
Al ₂ O ₃	1,36	-	-	2,59	5,4
Fe ₂ O ₃	0,94	-	-	2,39	-
P ₂ O ₅	0,063	0,07	0,065	-	-
CaO	21,60	22,5	28,5	25,75	27,9
MgO	11,00	5,0	6,5	3,66	-
K ₂ O	0,10	0,17	0,15	сліди	0,55
Na ₂ O	0,05	0,06	0,07	0,05	-
SiO ₂	-	-	-	8,44	31,7

Хімічний склад вивчених зразків шламу показує наявність не лише зв'язаного азоту в прийнятних для мінерального добрива кількостях [9], але і інших елементів живлення (Na, K, Ca, Mg, P), а вміст водонерозчинного залишку є передумовою для пролонгованої дії добрива.

Властивості шламу, який відбирається безпосередньо з фільтр-пресу, такі, що його використання як реагенту або добрива практично неможливе через велику пластичність і адгезію, зумовлених, значною мірою, високою вологістю.

Для практичного використання можливо, на основі виконаних лабораторних експериментальних досліджень і теоретичних розрахунків, запропонувати таку технологію: подавати вологий шлам на екструдер, а потім цей екструдат висушувати на барабанній сушарці (БС), висушений до вологості не більше 2 %

шлам подрібнювати, відділяти клас крупності від 1 до 4 мм, як кінцевий продукт. Більші відправляти на повторне подрібнювання, а дрібніші змішувати зі шламом та повертати на екструдер.

Можлива технологічна схема гранулювання, сушки, подрібнення і класифікації шламу наведена на рис. 1.

Шлам (вологість 40-50 %) зі стадії фільтрування розчинів Ca(NO₃)₂ виробництва кальцієвої селітри поступає на склад 1, де відбувається його проміжне накопичення і зберігання. Попереднє подрібнення і формування шламу проводять в екструдері 2, в приймальний бункер якого подають шлам.

Екструдат далі поступає в стрічкову сушарку 3, в якій підсушується до вологості приблизно 20 %. Далі шлам поступає у барабанну сушарку 4, де відбувається остаточне висушування шламу. Висушений до вологості 1 - 2 % шлам із сушарки 4 спрямовується в дробарку 5. Подрібнений шлам далі спрямовується в грохот 6, де від нього відділяється фракція крупністю 1- 4 мм. Дрібніший шлам повертається назад на склад 1, а крупніший в дробарку 5. Пил, що утворюється в сушарках 3 і 4, дробарці 5, грохоті 6, уловлюється в циклоні 6 і повертається на переробку в екструдер 2. Сушильним агентом передбачається використовувати відпрацьовані хвостові гази агрегату неконцентрованої нітратної кислоти після турбіни рекуперації, температура яких 300 - 360 °С. Гази, після сушки і знепилювання, викидаються в існуючу висотну трубу виробництва нітратної кислоти.

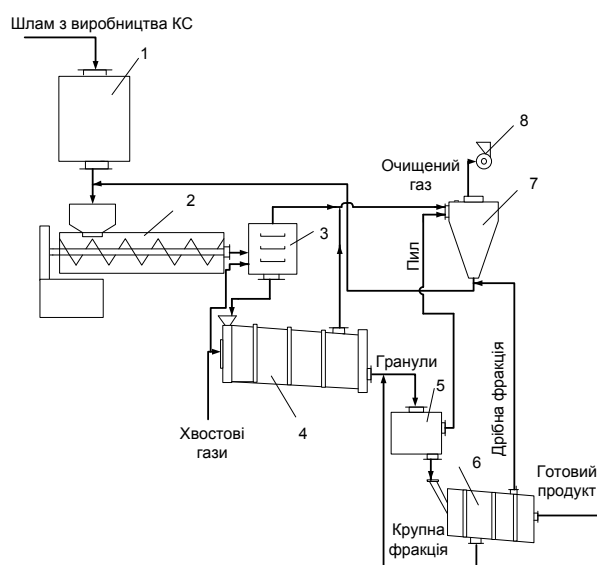

Рис. 1. Принципова схема одержання добрива з кальційвмісного відходу: 1 - склад шламу; 2 - екструдер; 3 - стрічкова сушарка; 4 - барабанна сушарка; 5 - дробарка; 6 - грохот; 7 - циклон; 8 - димосос

Для розробленої технології виконані необхідні теплові й матеріальні розрахунки для досягнення потужності виробництва 600 кг/год азотного добрива при вологості шламу на вході в стрічкову сушарку w₀=40 %, на вході у барабанну сушарку w₁=20 % і на виході - w₂=2 %. Розрахована витрата сухого газу, який поступає з турбіни рекуперації агрегату виробницт-

ва неконцентрованої нітратної кислоти з температурою 300 °С становить 6135,0 кг/год. Такий варіант утилізації тепла вихлопних газів ефективніший ніж через утворення водяної пари в котлі утилізаторі та доцільний при організації переробки шламу в умовах комплексів азотних виробництв.

Склад та основні характеристики добрива зі шламу виробництва кальцієвої селітри представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика азотного добрива отриманого зі шламу виробництва кальцієвої селітри

Показники	Значення показника
Зовнішній вигляд	Гранули сірого або світло-коричневого кольору
Гранулометричний склад:	
Масова частка гранул 1-4 мм, %, не менше	93,0
Масова частка гранул менше 1 мм, %, не більше	7,0
Розсипчастість, %	100,0
Кут природного укосу, °	33
Вологість, %	Не більше 2,0
pH водного витягу	8,5 – 9,5
Насипна щільність, г/см ³ на суху речовину	1,2 – 1,4
Активність по Сао і MgO, % на суху речовину	0,20±0,02
Вміст нітрату кальцію, % на суху речовину	Не менше 61,5
Вміст зв'язаного азоту, % на суху речовину	Не менше 10,5
Вміст водонерозчинного залишку, % на суху речовину	10,0 – 20,0

Ефективність одержаного зі шламу гранульованого добрива визначали вегетаційними дослідженнями на прикладі вирощування пшениці. Дослідження проводили за наступною схемою [10]: 1 – без добрива; 2 – кальцієва селітра (фонове добриво); 3 - гранульоване добриво, одержане зі шламу виробництва кальцієвої селітри. У цій схемі варіант «без добрива» служить допоміжним контролем для визначення дії фонових добрив – кальцієвої селітри.

Для проведення вегетаційних досліджень у 12 емностей було посаджено по 15 зерен пшениці першого сорту. Вегетаційний період склав 20 днів, через кожні 10 днів проводилися спостереження за схожістю пшениці, а також вимірюванням висоти пшениці.

Результати вегетаційних дослідів наведені на рис. 2.

Встановлено, що через 10 днів вегетаційних досліджень, найкращий ступінь проростання пшениці спостерігається у пробі № 2 і 3 (фонове добриво, з додаванням 1,1 г – азотного добрива), такий же ефект спостерігали при визначенні середньої висоти росту пшениці. Найгірший результат спостерігається в пробі № 1 (без додавання добрив), середня висота росту пшениці складає 5 см.

Проаналізувавши отримані результати дослідження та порівняння агрохімічної ефективності

кальцієвої селітри та азотного добрива, можна дати наступні практичні рекомендації:

- Використовувати азотне добриво замість кальцієвої селітри, оскільки воно містить не менше 10,5 % зв'язаного азоту;
- Використовувати на кислому чорноземі, бо 10-20 % нерозчинного залишку і pH водної витяжки добрива 8,5-9,5, що говорить про його лужні властивості.

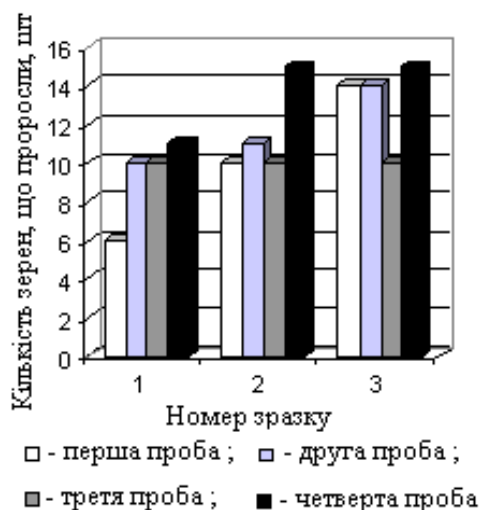

Рис. 2. Залежність середньої висоти росту пшениці від добавки добрива через 10 днів вегетації: 1 зразок – без додавання добрив; 2 зразок – з додаванням 0,2 г кальцієвої селітри; 3 зразок – з додаванням 1,1 г азотного добрива

5. Висновки

Визначені фізико-хімічні властивості та хімічний склад вологого шламу виробництва кальцієвої селітри й показана можливість використання його як кальційвмісного азотного добрива з лужним ефектом.

Характерною особливістю розробленої технології утилізації відходу виробництва - шламу кальцієвої селітри шляхом переробки в лужне азотне добриво, є те, що запропонована технологія не потребує додаткових витрат на придбання обладнання і енергоресурсів. Одержане азотне добриво буде досить дешевим з економічної точки зору.

Ефективність отриманого добрива підтверджена вегетаційними випробуваннями, проведеними в лабораторних умовах на прикладі пшениці.

Для сушки екструдованого вологого шламу запропоновано використовувати вторинний енергоресурс – хвостові гази агрегату виробництва неконцентрованої нітратної кислоти після рекуперативної турбіни.

Наприклад, для виробництва 600 кг/год азотного добрива, при вологості шламу на вході у стрічкову сушарку $w_0=40\%$ і на вході в барабанну сушарку $w_1=20\%$, на виході – $w_2=2\%$ необхідно затратити 6135,0 кг/год сухого газу, який надходить із рекуперативної турбіни виробництва неконцентрованої нітратної кислоти.

Література

1. Огурцов, А. П. Сучасне довкілля та шляхи його покращення / А. П. Огурцов, М. Д. Волошин. – К.: НМЦ ВО, 2003. – 547 с.
2. Лейтес, И. Л. Теория и практика химической энерготехнологии / И. Л. Лейтес, М. Х. Сосна, В. П. Семенов. – М.: Химия, 1988. – 280 с.
3. Краснянский, М. Е. Утилизация и рекуперация отходов / М. Е. Краснянский – К.: КНТ, 2007. – 288 с.
4. Харлампович, Г. Д. Безотходные технологические процессы в химической промышленности / Г. Д. Харлампович, Р. И. Кудряшова. – М.: Химия, 1978. – 280 с.
5. Novak M. Hügroskopicnost soustav dusicnany amonny - dusicnan vapenaty //Chemicky prumysl. – 1967. – Roc.17/42. – P.16-18.
6. Селітра кальцієва розчин: ТУУ6-1344191.003 – 99. Дніпродзержинськ, ПП “Екоантилід”.
7. Постоянный технологический регламент производства растворов кальциевой селитры утвержденный директором ПП “Экоантилід” Беловым О.В., 2009.
8. Власян, С. В. Дослідження хімічного складу шламу з виробництва кальцієвої селітри, як сировини для одержання мінерального добрива / С. В. Власян, В. Е. Іванко, М. А. Олійник, А. Б. Шестозуб, М. Д. Волошин // Збірник тез доповідей VI Всеукр. наук. конф. студентів, аспірантів і молодих учених «Хімічні проблеми сьогодення». – Донецьк: ДонНУ, 2012. - С.120.
9. ГОСТ Р 51520-99. Удобрения минеральные.
10. Петухов, М. П. Агрохимия и система удобрения / М. П. Петухов, Е. А. Панова, Н. Х. Дудина. - М.: Агропромиздат, 1985. - 351 с.

Досліджено процес фотоокиснення азоту повітря до нітроген монооксиду атомами кисню $O(^1D)$, що утворюються під час фотолізу молекул нітроген діоксиду збудженого стану при некогерентному опроміненні ртутними лампами з різними робочими спектрами випромінювання. Встановлено, що найкращий вихід NO досягається при використанні випромінювання з діапазоном довжин хвиль 230-454 нм

Ключові слова: N_2 , фотоліз NO_2 , синглетний атом кисню, джерела випромінювання, вихід NO

Исследован процесс фотоокисления азота воздуха до оксида азота атомами кислорода $O(^1D)$, образующимися при фотоллизе молекул диоксида азота возбужденного состояния при некогерентном облучении ртутными лампами с разными рабочими спектрами излучения. Установлено, что лучший выход NO достигается при использовании облучения с диапазоном длин волн 230-454 нм

Ключевые слова: N_2 , фотоліз NO_2 , синглетный атом кислорода, источники излучения, выход NO

УДК 541.141.7

ПРО ФОТОСИНТЕЗ НО ПРИ НЕКОГЕРЕНТНОМУ ОПРОМІНЕННІ

І. В. Кравченко

Кандидат технічних наук, доцент
Кафедра технології неорганічних
речовин та екології

Технологічний інститут Східноукраїнського
національного університету імені
Володимира Даля (м.Севєродонецьк)
пр. Радянський, 59а,
м. Севєродонецьк, Україна, 93406
E-mail: innakrav@rambler.ru

1. Вступ

Молекулярний азот реагує зі збудженими атомами кисню конфігурації $O(^1D)$ з утворенням нітроген геміоксиду за реакцією:

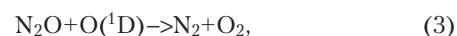

де M – повітря.

Нітроген геміоксид, що міститься в атмосфері та зафіксований у міжзоряному просторі, нагромаджується там [1, 2] саме завдяки реакції (1). Антропогенний N_2O утворюється при розкладанні нітратних добрив у ґрунті, міститься у газових викидах багатьох хімічних виробництв. При потрапленні у тропосферу і, далі, у стратосферу він руйнується частково внаслідок фотолітичної дисоціації:

та частково від взаємодії з реакційноздатним атомом кисню $O(^1D)$, що утворюється також під час фотолізу молекулярного кисню [2, 3], і може перетворюватися на нітроген монооксид:

З метою зниження собівартості цільових продуктів та скорочення викидів озоноруйнуючого N_2O реакції (1), (4) доцільно реалізувати для отримання монооксиду нітрогену фотохімічним способом, наприклад, у виробництвах нітратної кислоти замість традиційного процесу окиснення аміаку на платинородієвому ката-